

PROSTA BOOLOVA ALGEBRA SEMINAR

LUKA PONIKVAR

POVZETEK. Pričetek teorije Boolovih algeber je nepresenetljivo pripisan Georgu Boolu, ki

1. BOOLOVE ALGEBRE

Definicija 1.1 (Boolova algebra). **Boolova algebra** je neprazna množica A , skupaj z binarnima operacijama \vee ¹ in \wedge ², unarno operacijo \neg ³ in dvema odlikovanima elementoma 0 in 1, ki skupaj zadoščajo sledečim aksiomom⁴:

(1) $\neg 0 = 1,$	$\neg 1 = 0,$
(2) $p \wedge 0 = 0,$	$p \vee 1 = 1,$
(3) $p \wedge 1 = p,$	$p \vee 0 = p,$
(4) $p \wedge \neg p = 0,$	$p \vee \neg p = 1,$
(5) $\neg(\neg p) = p,$	
(6) $p \wedge p = p,$	$p \vee p = p,$
(7) $\neg(p \wedge q) = \neg p \vee \neg q,$	$\neg(p \vee q) = \neg p \wedge \neg q,$
(8) $p \wedge q = q \wedge p,$	$p \vee q = q \vee p,$
(9) $p \wedge (q \wedge r) = (p \wedge q) \wedge r,$	$p \wedge (q \vee r) = (p \wedge q) \vee (p \wedge r),$
(10) $p \wedge (q \vee r) = (p \wedge q) \vee (p \wedge r),$	$p \vee (q \wedge r) = (p \vee q) \wedge (p \vee r).$

Primer 1.2 (Izrojena Boolova algebra). Najenostavnejši je primer izrojene Boolove algebre, ki je potenčna množica prazne množice:

$$\mathcal{P}(\emptyset) = \{\emptyset\}.$$

Operacije na tej množici definiramo kot konstantne preslikave, ki vse slikajo v

$$0 = 1 = \emptyset.$$

Primer 1.3 (Boolova algebra z dvema elementoma). Najmanjši primer neizrojene Boolove algebre je potenčna množica enojca⁵:

$$\mathbf{2} = \mathcal{P}(\{\infty\}) = \{\emptyset, \{\infty\}\}.$$

¹Imenujemo jo "join" oz. "ali".

²Imenujemo jo "meet" oz. "in".

³Imenujemo jo negacija, označujemo pa tudi kot $'$.

⁴Negacija ima najvišjo prioriteto, medtem ko ima "in" višjo prioriteto kot "ali".

⁵Element množice smo označili kar z ∞ .

Taka Boolova algebra ima le dva elementa:

$$\emptyset = 0, \quad \{\infty\} = 1.$$

Operaciji join in meet sta predstavljeni z naslednjima tabelama:

$$\begin{array}{c|c|c} \vee & 0 & 1 \\ \hline 0 & 0 & 1 \\ \hline 1 & 1 & 1 \end{array} \quad \text{in} \quad \begin{array}{c|c|c} \wedge & 0 & 1 \\ \hline 0 & 0 & 0 \\ \hline 1 & 0 & 1 \end{array},$$

komplementacija, pa 0 preslika v 1 in obratno.

Primer 1.4 (Končno-končna Boolova algebra). Najpreprostejši primer Boolove algebre je potenčna množica neprazne množice X , ki jo seveda opremimo z operacijami unije, preseka in komplementa.

Malce splošnejši primer je, da si ogledamo določeno podmnožico $\mathcal{P}(X)$. Če definiramo $A := \{B \subset X \mid B \text{ končna ali } B' \text{ končna}\}$, tudi dobimo Boolovo algebro, imenovano končno-končna Boolova Algebra.

Lahko se tudi ne omejimo le na končne, ampak na števne množice in dobimo števno-števno Boolovo algebro. Premislek deluje za poljubno kardinalnost, je pa to težje dokazati.

2. PRINCIP DUALNOSTI

Definicija 2.1 (Boolov polinom). **Boolov polinom** je izraz, sestavljen iz konstant 0 in 1, neznank p_0, \dots, p_n , s pomočjo standardnih operacij meet, join in komplementa.

Primer 2.2 (Boolov polinom). Primer polinoma je

$$p \wedge (q \vee r).$$

Ta polinom, pa je na pogled zelo podoben polinomu

$$p \vee (q \wedge r),$$

kar motivira naslednjo definicijo.

Definicija 2.3 (Dualnost). Naj bo $f(p_1, \dots, p_n)$ Boolov polinom v n spremenljivkah. Takemu polinomu lahko priredimo tri nove polinome:

- (1) **komplement polinoma** $f(p_1, \dots, p_n)$:

$$f'(p_1, \dots, p_n),$$

- (2) **dual polinoma** $f(p_1, \dots, p_n)$:

$$f'(p'_1, \dots, p'_n),$$

- (3) **kontradual polinoma** $f(p_1, \dots, p_n)$:

$$f(p'_1, \dots, p'_n).$$

Opomba 2.4. V resnici obstaja grupa G , ki deluje na množici \mathcal{BP} vseh Boolovih polinomov. Obstajajo štiri funkcije, ki bijektivno preslikajo množico \mathcal{BP} nazaj nase:

- (1) Identična funkcija:

$$id : \mathcal{BP} \rightarrow \mathcal{BP}$$

$$id : f(p_1, \dots, p_n) \mapsto f(p_1, \dots, p_n).$$

(2) Komplementna funkcija:

$$c : \mathcal{BP} \rightarrow \mathcal{BP}$$

$$c : f(p_1, \dots, p_n) \mapsto f'(p_1, \dots, p_n).$$

(3) Dualna funkcija:

$$d : \mathcal{BP} \rightarrow \mathcal{BP}$$

$$d : f(p_1, \dots, p_n) \mapsto f'(p'_1, \dots, p'_n).$$

(4) Kontradualna funkcija:

$$k : \mathcal{BP} \rightarrow \mathcal{BP}$$

$$k : f(p_1, \dots, p_n) \mapsto f(p'_1, \dots, p'_n).$$

Grupa G je zaprta za operacijo \circ :

\circ	id	c	d	k
id	id	c	d	k
c	c	id	k	d
d	d	k	id	c
k	k	d	c	id

Opazimo, da je $G \cong \mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_2$, torej je Kleinova četverka.

Opomba 2.5. Praktična posledica principa dualnosti je moč dokazati le polovico izrekov in trditev, saj druga polovica sledi iz tega principa.

3. UREJENOST

V tem razdelku delujemo v poljubni Boolovi algebri A .

Lema 3.1. $(p \vee q) \wedge p = p$ in $(p \wedge q) \vee p = p$.

Dokaz.

$$\begin{aligned} (p \vee q) \wedge p &\stackrel{(3)}{=} (p \vee q) \wedge (p \vee 0) \\ &\stackrel{(10)}{=} p \vee (q \wedge 0) \\ &\stackrel{(2)}{=} p \vee 0 \\ &\stackrel{(3)}{=} p \end{aligned}$$

Druga formula sledi iz dualnosti. □

Lema 3.2. $p \wedge q = p$ natanko tedaj ko $p \vee q = q$.

Dokaz. Če je $p \wedge q = p$, je

$$\begin{aligned} p \vee q &= (p \wedge q) \vee q \\ &\stackrel{(10)}{=} (p \vee q) \wedge (q \vee q) \\ &\stackrel{(6)}{=} (p \vee q) \wedge q \\ &\stackrel{3.1}{=} q \end{aligned}$$

Drugo implikacijo dobimo z zamenjavo p in q , ter formiranjem dualov. □

Definicija 3.3. Na vsaki Boolovi algebri lahko vpeljemo urejenost kot:

$$p \leq q \text{ natanko tedaj ko } p \wedge q = p.$$

Lema 3.4. *Relacija \leq je delna urejenost.*

Dokaz. Refleksivnost sledi iz (6), antisimetričnost pa sledi iz (8): če je $p \leq q$ in $q \leq p$, potem je $p = p \wedge q = q \wedge p = q$. Transitivnost sledi iz (9): če je $p \leq q$ in $q \leq r$ je $p \wedge r = (p \wedge q) \wedge r = p \wedge (q \wedge r) = p \wedge q = p$ \square

Lema 3.5. (1) $0 \leq p$ in $p \leq 1$.

(2) Če $p \leq q$ in $r \leq s$, potem $p \wedge r \leq q \wedge s$ in $p \vee r \leq q \vee s$.

(3) Če $p \leq q$, potem $q' \leq p'$.

Dokaz. Prva točka je očitna. Druga sledi iz definicije in 3.2. Tretja točka sledi s komplementiranjem. \square

Definicija 3.6 (Meje). Če je E podmnožica delno urejene Boolove algebre A , lahko govorimo o množici F vseh zgornjih mej za E . Element q pripada množici F , če za vsak $p \in E$ velja $p \leq q$. Če ima F najmanjši element, je ta enolično določen in ga imenujemo **supremum** množice E oz. njena **najmanjša zgornja meja**⁶. Podobno definiramo **infimum** oz. **največjo spodnjo mejo**⁷ množice E .

Primer 3.7 (Prazna množica). Če je $E = \emptyset$, je vsak element na prazno zgornja meja te množice. Tedaj ima E supremum, in sicer kar element 0 (3.5 točka 2). Podoben razmislek nas privede do zaključka, da je infimum množice E element 1.

Primer 3.8 (Enojec). Če je $E = \{p\}$, je p hkrati zgornja in spodnja meja za E . Sledi da je p tudi infimum in supremum.

Lema 3.9. Za vsaka p in q ima množica $\{p, q\}$ za supremum element $p \vee q$ in za infimum element $p \wedge q$.

Dokaz. Očitno je $p \vee q$ zgornja meja te množice. Zaradi točke 2 v 3.5, pa je to tudi natančna zgornja meja: če je $p \leq r$ in $q \leq r$ je $p \wedge q \leq r \wedge r = r$. Drug del sledi iz dualnosti. \square

Opomba 3.10 (Posplošitev). Lemo bi lahko posplošili na poljubno končno neprazno množico E . Za infimum pišemo $\bigwedge E$, za supremum pa $\bigvee E$. Enake oznake uporabljamo za supremume in infimume poljubnih množic (če jih te seveda imajo).

Primeri 3.7 in 3.8 bi lahko sedaj zapisali kot:

$$\bigvee \emptyset = 0, \quad \bigwedge \emptyset = 1, \quad \bigvee \{p\} = p, \quad \bigwedge \{p\} = p.$$

Če imamo opravka z množico $\{p_i \mid i \in I\}$, kjer je I poljubna indeksna množica, pišemo tudi:

$$\bigvee_{i \in I} p_i \quad \bigwedge_{i \in I} p_i$$

⁶Pišemo tudi natančna zgornja meja.

⁷Pišemo tudi natančna spodnja meja.

4. KOMPLETNE BOOLOVE ALGEBRE

Končno-končna Boolova algebra nad \mathbb{N} je primer Boolove algebre, kjer nimajo vse podmnožice elementov natančnih spodnjih oz. zgornjih mej. Primer take množice je množica vseh enojcev sodih naravnih števil. To motivira naslednjo definicijo.

Definicija 4.1 (Kompletna Boolova algebra). Boolova algebra z lastnostjo, da ima vsaka njena podmnožica infimum in supremum se imenuje **kompletna Boolova algebra**.

Opomba 4.2. Vsaka končna Boolova algebra je kompletna.

Lema 4.3. Če je $\{p_i\}$ družina elementov Boolove algebre, potem:

$$\left(\bigvee_i p_i\right)' = \bigwedge_i p_i' \quad \text{in} \quad \left(\bigwedge_i p_i\right)' = \bigvee_i p_i'.$$

Enačbi povesta, da obstoj ene strani implicira obstoj druge in njuno enakost.

Dokaz. Denimo, da je $p = \bigvee_i p_i$. Ker je $p_i \leq p$ za vsak i , sledi iz 3.5, da je $p' \leq p_i'$ za vsak i . Če je $q \leq p_i'$ za vse i , je $p_i \leq q'$ za vse i in tako po definiciji supremuma $p \leq q'$ in $q \leq p'$. Torej je p' res $\bigwedge_i p_i'$.

Dualni argument zadošča za dokaz v desno druge enačbe. Da dokažemo še obratno smer pa lahko dokazane lastnosti uporabimo na družinah komplementov. \square

Posledica 4.4 (Zadosten pogoj za kompletnost). Če ima vsaka podmnožica Boolove algebre infimum (supremum), potem je ta Boolova algebra kompletna.

Zdaj nas zanimajo še lastnosti natančnih zgornjih (spodnjih) mej. Natančneje njihova asociativnost, komutativnost in distributivnost. O komutativnosti ni smisla govoriti, saj je supremum (infimum) pripisan neki množici elementov, torej neodvisno od njihove urejenosti.

Lema 4.5 (Asociativnost). Če je $\{I_j\}$ družina množic z unijo I , in če je p_i element Boolove algebre za vsak $i \in I$, tedaj je

$$\bigvee_j \left(\bigvee_{i \in I_j} p_i \right) = \bigvee_{i \in I} p_i \quad \text{in} \quad \bigwedge_j \left(\bigwedge_{i \in I_j} p_i \right) = \bigwedge_{i \in I} p_i.$$

Dokaz. Označimo z $q_j = \bigvee_{i \in I_j} p_i$ in s $q = \bigvee_j q_j$. Za vsak $i \in I$ obstaja j , da je $i \in I_j$. Torej za vsak i obstaja j , da je $p_i \leq q_j$, kar skupaj s $q_j \leq q$ da $p_i \leq q$ za vsak i . Denimo sedaj, da obstaja tak r , da je $p_i \leq r$ za vse i . Tedaj je še toliko bolj $p_i \leq r$ za $i \in I_j$ in po definiciji $q_j \leq r$ za vsak j . Torej je spet po definiciji $q \leq r$, kar dokazuje, da je q res želeni supremum. \square

Lema 4.6. Če je p element in $\{q_i\}$ družina elementov v neki Boolovi algebri, potem

$$p \wedge \bigvee_i q_i = \bigvee_i (p \wedge q_i).$$

Dokaz. Pišimo $q = \bigvee_i q_i$. Ker velja $p \wedge q_i \leq p \wedge q$ za vse i , je torej element $p \wedge q$ zgornja meja za $\bigvee_i (p \wedge q_i)$. Denimo, da je tudi r zgornja meja. Tedaj velja

$$q_i \stackrel{(3)}{=} 1 \wedge q_i \stackrel{(4)}{=} (p \vee p') \wedge q_i \stackrel{(10)}{=} (p \wedge q_i) \vee (p' \wedge q_i) \leq r \vee (p' \wedge q_i) \stackrel{3.5}{\leq} r \vee p'.$$

Po definiciji supremuma je $q \leq r \vee p'$. Sledi

$$p \wedge q \leq p \wedge (r \vee p') \stackrel{(10)}{=} (p \wedge r) \vee (p \wedge p') \stackrel{(4)}{=} (p \wedge r) \vee 0 \stackrel{(3)}{=} (p \wedge r) \leq r.$$

□

Posledica 4.7. Če sta $\{p_i\}$ in $\{q_j\}$ družini elementov v Boolovi algebri, potem je

$$\left(\bigvee_i p_i \right) \wedge \left(\bigvee_j q_j \right) = \bigvee_{i,j} (p_i \wedge q_j).$$

Definicija 4.8 (Kompletno distributivnostno pravilo). Naj bo A Boolova algebra, I in J pa taki indeksni množici, da za vsaka $i \in I$ in $j \in J$ element $p(i, j)$ leži v A . Pravimo, da družina $\{p(i, j)\}$ zadošča **kompletnemu distributivnostnemu pravilu**, če je

$$(11) \quad \bigwedge_{i \in I} \bigvee_{j \in J} p(i, j) = \bigvee_{a \in J^I} \bigwedge_{i \in I} p(i, a(i)).$$

Definicija 4.9 (Kompletno distributivna algebra). Boolova algebra A je **kompletno distributivna**, ko ima naslednjo lastnost: ko vsi supremumi $\bigvee_{j \in J} p(i, j)$ in infimumi $\bigwedge_{i \in I} p(i, a(i))$ obstajajo za vsako družino $\{p(i, j)\}$, potem obstoj leve strani (11) implicira obstoj desne strani in njuno enakost.

5. ATOMI

Definicija 5.1 (Podelement). Naj bo p_0 element Boolove algebre. Podelement elementa p_0 je vsak element p , za katerega velja $p \leq p_0$ oz. ekvivalentno je podelement elementa p_0 vsak element oblike $p_0 \wedge p$ za nek element p .

Definicija 5.2 (Atom). **Atom** Boolove algebre je neničeln element, ki nima netrivialnih podelementov oz. ko sta njegova edina podelementa natanko 0 in on sam.

Lema 5.3. Naslednje trditve o elementu q so ekvivalentne:

- (1) q je atom;
- (2) za vsak element p velja natanko ena izmed $q \leq p$ ali $q \wedge p = 0$;
- (3) za vsak element p velja natanko ena izmed $q \leq p$ ali $q \leq p'$;
- (4) $q \neq 0$ in če je q pod $p \vee r$, potem je $q \leq p$ ali $q \leq r$;
- (5) $q \neq 0$ in če je q pod supremumom neke družine $\{p_i\}$, potem je q pod p_i za nek i .

Dokaz. TBD

□

Lema 5.4. Če je element p supremum množice atomov E , potem je E množica vseh atomov pod p .

Dokaz. TBD

□

Definicija 5.5. Boolova algebra je atomska, če vsak neničeln element dominira vsaj en atom. Boolova algebra je brezatomska, če nima atomov.

Lema 5.6. Naslednje trditve o Boolovi algebri A so ekvivalentne.

- (1) A je atomska.
- (2) Vsak element je supremum atomov, ki jih dominira.
- (3) Enota je supremum množice vseh atomov.

Dokaz. TBD

□

6. PODALGEBRE

Definicija 6.1. Boolova podalgebra Boolove algebre A je neprazna podmnožica B množice A , ki je z zožitvijo operacij Boolova algebra. Vsaka neizrojena Boolova Algebra A ima trivialno podalgebro 2 , ostale imamo za netrivialne. Vsaka Boolova algebra A premore tudi nepravo podalgebro A , vse ostale podalgebre so prave.

Opomba 6.2. Presek poljubne družine Boolovih podalgeber je ponovno podalgebra. Presek prazne družine porodi nepravo podalgebro.

Če vzamemo neko podmnožico E v Boolovi algebri A , lahko tvorimo presek vseh podalgeber, ki vsebujejo E (vsaj ena taka obstaja, namreč A). Ta presek, recimo B je najmanjša podalgebra, ki vsebuje E . Rečemo, da je B generirana z E oz. da je E množica generatorjev za B .

Primer 6.3. Vzemimo $E = \emptyset$. Podalgebra, ki jo ta množica generira je najmanjša podalgebra, ki jo A premore, namreč 2 . Če je E sam po sebi podalgebra pa generira samega sebe.

Definicija 6.4. Podalgebra Boolove algebre A je končno generirana, če je generirana s kakšno končno podmnožico A .

Naj bo A Boolova algebra in B podalgebra. Izkaže se, da se poljubni supremumi in infimumi obnašajo nepohlevno. Supremumi in infimumi lahko spreminjajo vrednosti, lahko jih celo zgubimo ali pa dobimo, ko prehajamo med A in B .

Definicija 6.5. Naj bo A kompletna Boolova algebra in B njena podalgebra. Če za vsako podmnožico B njen supremum (v A) leži v B pravimo, da je B kompletna Boolova podalgebra. Seveda to avtomatično implicira identično trditev za infimume.

Ta definicija je močnejša, kot če bi zahtevali, da je B sama kompletna boolova algebra.

7. HOMOMORFIZMI

Definicija 7.1. Boolov homomorfizem je taka preslikava f iz Boolova algebre B v Boolovo algebro A , da je

$$\begin{aligned} f(p \wedge q) &= f(p) \wedge f(q), \\ f(p \vee q) &= f(p) \vee f(q), \\ f(p') &= (f(p))', \end{aligned}$$

⁸ za vsaka $p, q \in B$.

Z lahkoto se prepričamo, da velja $f(0) = 0$ in $f(1) = 1$. Posledica tega dejstva je, da ne obstaja trivialni homomorfizem med dvema neizrojenima Boolovima algebrama. Prepričamo se lahko tudi, da je $f_*(B)$ podalgebra v A .

Definicija 7.2. Izomorfizem Boolovih algeber je bijekcija, ki je hkrati homomorfizem.

Izomorfizem ohranja vse morebitne supremume in infimume, homomorfizem pa v splošnem ne. Homomorfizem imenujemo kompleten, če ohranja vse supremume (in posledično infimume), ki obstajajo.

⁸Pišemo tudi $f(p)'$.

Lema 7.3. *Boolov monomorfizem f iz B v A je kompleten natanko tedaj, ko je slika $f_*(B)$ regularna podalgebra v A .*

Dokaz. □

8. RAZŠIRITVE HOMOMORFIZMOV

Definicija 8.1. Boolov homomorfizem f je razširitev Boolovega homomorfizma g , če je domena g podalgebra domene f in se homomorfizma ujemata na elementih iz domene g .

Trditev 8.2. *Če se dva homomorfizma ujemata na množici generatorjev domene, tedaj se ujemata povsod na domeni.*

Dokaz. Naj bosta $f, g : B \rightarrow A$ homomorfizma, ki se ujemata na množici generatorjev E . $C := \{p \in B \mid f(p) = g(p)\}$. Množica E je očitno vsebovana v C , hkrati pa iz $p, q \in C$ in

$$f(p \vee q) = f(p) \vee f(q) = g(p) \vee g(q) = g(p \vee q)$$

sledi, da so $p \vee q$, $p \wedge q$ in p' tudi elementi C . Sklepamo, da je C podalgebra v B , ki vsebuje E , iz česar pa takoj sledi, enakost $C = B$. □

9. PROSTE BOOLOVA ALGEBRE

Definicija 9.1. Množica E generatorjev Boolove algebre B je prosta, če lahko vsako funkcijo iz E v poljubno Boolovo algebro A razširimo do homomorfizma iz B v A . Tedaj pravimo, da E prosto generira B oz. B je prosta na E . Boolova algebra je prosta, če premore prosto množico generatorjev.

Definicijo lahko razložimo s pomočjo naslednjega diagrama. h je identična preslikava iz E v B , g je preslikava, definirana na E , f pa je porojen homomorfizem iz definicije.

$$\begin{array}{ccc} E & \xrightarrow{h} & B \\ & \searrow g & \downarrow f \\ & & A \end{array}$$

ANGLEŠKO-SLOVENSKI SLOVAR STROKOVNIH IZRAZOV

Boolean algebra Boolova algebra
Degenerate Izrojena
The principle of duality Princip dualnosti
Lower (upper) bound Spodnja(zgornja) meja
Least upper bound Najmanjša zgornja meja
Greatest lower bound Največja spodnja meja
Complete Boolean algebra Kompletna Boolova algebra
Finite-cofinite Boolean algebra Končno-končna Boolova algebra
Countable-cocountable Boolean algebra Števno-števna Boolova algebra
Atom Atom

LITERATURA

- [1] Givant, Steven; Halmos, Paul. "Introduction to Boolean Algebras (Undergraduate Texts in Mathematics)," Springer (2009).

LUKA PONIKVAR, FAKULTETA ZA MATEMATIKO IN FIZIKO, ODDELEK ZA MATEMATIKO, JADRANSKA 21, 1000 LJUBLJANA, SLOVENIJA

Email address: lp29353@student.uni-lj.si